

Європи. В той же час слід підкреслити, що сеньйоріальні та вотчинні звичаї встановлюються лише з непрямих повідомлень. Ключ до розуміння еволюції селянського стану і феодальної страти авторка бачить у додаткових макро- та мікродослідженнях.

Перераховані найбільш значні сюжети не вичерпують різноманіття й різноплановості виконаного в книзі аналізу. Зібраний авторкою цікавий матеріал, виконані нею оригінальні розвідки стимулюють подальше поглиблення теми. Знайдені в роботі власні підходи й орієнтири можуть слугувати поштовхом як для плідної полеміки, так і для низки пошуків з окремих питань.

Теоретико-методологічну основу роботи складають принципи історизму, які націлюють на об'єктивний підхід до відбору й узагальнення фактів, а також діалектичний метод наукового пізнання суспільних явищ. Під час виконання дослідження авторкою були використані генетичний, системний, комплексно-аналітичний, порівняльно-історичний, проблемно-хронологічний та частково ретроспективний методи.

Рецензоване дослідження має певні недоліки й вади. На наш погляд, текст перенасичено цитуванням документів латиною, польською та мовами західноєвропейських народів. У зв'язку з великою кількістю малозрозумілих для широкого загалу наукових термінів слід було б подати в додатках термінологічний словник. Не завжди відповідають дійсності дати заснування міст та інших поселень. Наприклад, датою заснування Вінниці названо 1393 рік. І викликає жаль незначний наклад праці, всього 300 примірників.

В цілому монографія Ольги Білецької є важливим внеском у вітчизняне поділлязнавство. Рецензована праця сприятиме більш глибокому висвітленню однієї з складних проблем історії України, а також слугуватиме в майбутній підготовці історії міст та сіл регіону.

Т.Р.Соломонова, С.Л.Калитко

**БАЖЕНОВ Л. ALMA MATER ПОДІЛЬСЬКОГО КРАЄЗНАВСТВА: МІСТО
КАМ'ЯНЕЦЬ-ПОДІЛЬСЬКИЙ - ОСЕРЕДОК ІСТОРИЧНОЇ РЕГІОНАЛІСТИКИ ХІХ-
ПОЧАТКУ ХХ СТ. - КАМ'ЯНЕЦЬ-ПОДІЛЬСЬКИЙ: ОНОМ, 2005.-415 С.**

Піднесення краєзнавчого руху в роки відновлення Української держави спричинило появу не лише багатьох праць з цієї тематики, але й узагальнюючих досліджень, присвячених зародженню та розвитку сучасних науково-громадських краєзнавчих інституцій, зокрема їх діяльність в Правобережній Україні була висвітлена в праці Л.Ю.Костриці «Товариство дослідників Волині: історія, діяльність, постаті». (Житомир, 2001.) Значним внеском у вивчення цієї теми є рецензована монографія, яка логічно продовжує попередні наукові студії відомого дослідника Поділля, доктора історичних наук, професора Л.В. Баженова. В книзі вперше у вітчизняній історіографії визначається місце і роль міста Кам'янця-Подільського як головного центру краєзнавчого руху на Поділлі впродовж ХІХ - початку ХХІ ст., розглядається діяльність освітянських закладів, науково-громадських організацій і товариств інших краєзнавчих осередків по дослідженню історії та культури регіону, характеризується подвижництво на тлі поділлязнавства багатьох кам'янчан-вчених і аматорів, чимало імен повертається із забуття, оцінюється їх творча спадщина.

Структура праці дозволяє всебічно висвітлити значення Кам'янця-Подільського як наукового краєзнавчого центру регіону. Книга складається з дев'яти розділів, кожний з яких присвячений певному етапу у розвитку поділлязнавства, переліку джерел та додатків.

Автор розглядає зародження регіонального вивчення краю як стихійне "заняття небагатьох вчених і ентузіастів, які, не маючи належної підтримки ні з боку держави, ні з боку академічної і університетської науки, на свій страх і ризик займалися" цією справою. Проте, на думку автора, в Кам'янці-Подільському до середини ХІХ ст. уже склався "науково-краєзнавчий осередок, який став фундатором системних досліджень різних аспектів життя минувшини Поділля".

Характеризуючи діяльність науково-краєзнавчих осередків і товариств Кам'янця-Подільського середини ХІХ-початку ХХ ст., дослідник доходить висновку, що завдяки їм на цьому етапі був забезпечений комплексний підхід до регіональних досліджень краю, відбулося залучення до краєзнавчого руху широкого кола інтелігенції регіону.

В монографії розкрито передумови виникнення масового краєзнавчого руху у 1917-1920 рр., який у наступні 20-ті рр. ХХ ст. опинився в авангарді українознавства та національної культури. Дослідник, серед іншого, визначає, що у цей період у Кам'янці-Подільському сформувалися історико-краєзнавча школа Ю.Й. Сіцинського, етнографічно-мистецтвознавча В.М. Гагенмейстера, економіко-географічна В.О. Гериновича. З середини 50-х рр. після тривалої, понад двадцятирічної паузи відновилося і вийшло на новий рівень

студіювання історії регіону. Цей процес, на наш погляд, Л.В. Баженов вдало розкрив на основі характеристики внеску краєзнавців Кам'янця у історико-регіональні дослідження Поділля середини 50-х - 80-их рр. Згодом, на його думку, організація регіональних наукових краєзнавчих конференцій, підготовка тому "Хмельницька область" видання "Історія міст і сіл Української РСР", активна цілеспрямована розробка географічного, археологічного, історичного напрямів регіональних досліджень ще раз підтвердили зрілість науково-краєзнавчих сил міста.

Подальший розвиток краєзнавчого руху, його реорганізація і перебудова відбувалися у контексті національно-культурного відродження і державотворення в незалежній Україні. Автор розкриває основні фази цього процесу: 1) до середини 90-х рр. - етап перебудови краєзнавства та регіональних досліджень; 2) з середини 90-х рр. і дотепер - етап утвердження національного краєзнавства. Варто погодитись з автором, що в результаті цілеспрямованої діяльності місцевих вчених і краєзнавців сьогодні Кам'янець-Подільський є одним з форпостів краєзнавчого руху в Україні та одним з провідних наукових центрів регіоналістики, зокрема поділлязнавства.

В авангарді цієї діяльності у місті знаходиться Центр дослідження історії Поділля, Інституту історії України Національної Академії Наук, що діє при Кам'янець-Подільському державному університеті та Хмельницькому обласному інституті післядипломної освіти педагогічних працівників. В монографії докладно висвітлено процес зародження, становлення і поступу цієї нової наукової інституції, окреслено її наукові здобутки.

Про міжнародне визнання Центру свідчать тісні зв'язки його співробітників із вченими Словаччини, Польщі, Німеччини, Франції, Японії, інших країн та з колегами із української діаспори.

Науковець обґрунтовує висновок, що Кам'янець-Подільський став головним осередком краєзнавчого руху в регіоні, окреслює подальші завдання, які стоять перед науковцями міста в цій галузі науки.

Висвітлюючи краєзнавчий рух та наукові дослідження з регіоналістики в Кам'янці, автор торкається окремих сторін проблеми у всеукраїнському аспекті. Це стосується періодизації розвитку краєзнавства як науки, його ролі в національно-культурній розбудові суверенної України. Міркування вченого та наведені ним в монографії факти вказують на негативний вплив бездержавного статусу України на розвиток наукових досліджень, що проявилось у суперництві та ідеологічному протистоянні в поглядах та оцінках історії та культури регіону польських і російських науковців в середині ХІХ – на початку ХХ ст., а також згодом, в заполітизованості краєзнавчого руху під потреби радянської партійно-державної системи, в політичних репресіях серед краєзнавців, згортанні історико-краєзнавчих досліджень на початку 30-х рр. ХХст., жорсткій цензурі публікацій з цих проблем в 70-х –середині 80-х рр. ХХ ст.

Оцінку розвитку краєзнавства в радянській Україні в 20-ті рр. ХХ ст. як «зоряного часу» автор вважає міфом. Він аргументує цей висновок тим фактом, що радянська влада використовувала політику українізації та інші чинники не для розбудови української державності, розвитку української науки та культури, а для власного утвердження.

Допомогти всебічно розкрити тему монографії покликані 12 додатків, серед яких - тексти статутів науково-краєзнавчих товариств краю різного часу, списки їх членів. Особливе значення має подана бібліографічна інформація, а саме: «Бібліографія основних видань з історії та культури Поділля науковців і краєзнавців Кам'янця-Подільського ХІХ-початку ХХ ст.» (95 позицій), «Бібліографічний покажчик основних праць Центру дослідження історії Поділля» (577 позицій), «Бібліографія основних праць історичного факультету Кам'янець –Подільського державного університету з історії та культури Поділля за 1990-2005рр.» (68 позицій), що наочно розкриває досягнення кам'янчан в краєзнавчому вивченні Поділля. В тексті міститься докладна характеристика багатьох праць і рекомендації щодо їх використання у наукових пошуках сьогодні.

Рецензована монографія спонукає читача до певних роздумів. Вітчизняна історична наука досягла того рівня розвитку, коли в окремих галузях відчувається необхідність перегляду її структури, зокрема це стосується досліджень в галузі «місцевої історії». Л.В.Баженов запропонував власні дефініції таких понять як «історичне краєзнавство» та «історична регіоналістика». На наш погляд, необхідно більш чітко окреслити завдання історичного краєзнавства та історичної регіоналістики, визначити різницю, що сприятиме встановленню ранжирних взаємозв'язків між ними. Так, за історичним краєзнавством належить залишити завдання прикладного характеру – фіксування і збір фактів, опис подій і явищ, тобто створення фактографічної бази для досліджень в галузі історичної регіоналістики, на яку покласти подальший аналіз, узагальнення, систематизацію отриманого матеріалу. Автору варто було б зазначити, чим викликана назва першого розділу монографії «Початки формування в місті над Смотричем історичної регіоналістики (перша половина

.....
XIXст.), коли у вступі вказано, що історична регіоналістика започаткована в другій половині XIX – на початку XX ст.

Сьогодні активний розвиток історичної регіоналістики ставить нові завдання не тільки перед вченими, але й перед красзнавцями. Проблема не лише в умілому застосуванні методології, розробці нових і удосконаленні старих методик досліджень, а й в осмисленні набутого досвіду, чому слугує рецензована монографія, яка є значним внеском в поділлезнавство та історичну науку загалом. Також книга буде корисною для вивчення історії рідного краю у вищій та загальноосвітній школах.

П.С. Григорчук, Ю.А. Зінько

**РОМАНЮК І.М. УКРАЇНСЬКЕ СЕЛО У 50-ТІ – ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ 60-Х РР. XX СТ.
- ВІННИЦЯ: КНИГА – ВЕГА, 2005.-256 С.**

Нещодавно науковий доробок доцента кафедри історії України Вінницького державного педагогічного університету ім. Михайла Коцюбинського І.М. Романюка поповнився завдяки виходу в світ монографії, присвяченої дослідженню проблем українського села у 50-ті – першій половині 60-рр. XX століття.

Наукова проблема, до якої звертається І.М.Романюк, є досить актуальною для сьогодення, оскільки перед українським суспільством, як і раніше, гостро стоїть селянське питання.

Розпочати варто з відзначення ґрунтовної пошукової роботи автора, яким опрацьована вичерпна джерельна та наукова база, яка забезпечила комплексний підхід до розв'язання дослідницьких завдань. Ним використано та творчо переосмислено науковий доробок радянської історичної аграрної школи, ретельно опрацьовані роботи сучасних українських дослідників, а також праці істориків діаспори. В роботі залучено значний блок документальних і статистичних матеріалів. Належну репрезентативність фактологічного матеріалу забезпечили документи центральних архівів України.

Безперечна заслуга автора полягає в тому, що він упевнено почувається у світі статистичного матеріалу, який вміло використовує в книзі. Оригінальною й логічною є форма викладу міркувань автора, зокрема в тій його частині, де необхідно робити синтетичні висновки та узагальнення.

Перший розділ рецензованої книги присвячений взаємовідносинам держави і колгоспно-радгоспної системи. Аналізуючи стан життя селянства в колгоспах означеного періоду, автор доводить, що його головним економічним підсумком стала аграрна політика сталінського керівництва, яка базувалася на економічному і позаекономічному примусі, на ігноруванні основних економічних реформ і цілеспрямованому постійному викачуванні матеріальних ресурсів із сільського господарства.

Звертаючись до, здавалося б, вичерпно дослідженої проблеми радгоспів у системі виробничих відносин, автор застосовує сучасні методологічні підходи до її переосмислення.

Окремий сюжетний блок відведено соціальним аспектам реорганізації МТС. Чільне місце в дослідженні відведено позаекономічній залежності селян від колгоспів. Як зазначає автор абсолютно ненормальною була домінуюча довгі роки система утримання робочої сили в колгоспах методом невидачі паспортів колгоспникам.

Основне завдання задеклароване автором у другому розділі монографії полягало в аналізі процесів, пов'язаних із проведенням державної політики укрупнення колгоспів, втілення ідеї агроміст в українському селі та його наслідків, розглянуто питання запровадження та здійснення на практиці теорії “перспективних” і “неперспективних” сіл, з'ясовано роль і місце малих сільських поселень в історії радянської держави. У розділі відзначається, що одним із найбільш серйозних підсумків державної політики укрупнення колгоспів було посилення тенденції відчуження селянства від землі.

У третьому розділі І.М. Романюк аналізує становище навчально-матеріальної бази сільських шкіл, рівень загальної середньої освіти, головні напрямки діяльності сільської школи і проблеми забезпечення загальної середньої освіти, а також пошуки нових форм навчання на селі. Негативні прояви в економіці у досліджуваній період впливали на розвиток освіти, в якій як в дзеркалі відобразилась політика, мораль, спосіб життя суспільства.

У четвертому розділі подана характеристика сільських закладів культури та розвитку мережі їх діяльності, вплив на село масової культури. У розділі з'ясовується становище і функції